

Juridiska fakultetskansliet

Justitiedepartementet

Remiss: promemorian Skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål

Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet har anmodats yttra sig över promemorian *Skärpt återbetalningsskyldighet i brottmål (diarienummer Ju2023/00144)*. Fakultetsnämnden får härmed anföra följande.

Sammanfattning

I promemorian föreslås att reglerna om återbetalningsskyldighet i brottmål ska skärpas genom ändringar i rättegångsbalken. Förslagen innebär följande:

- Den dömda ska kunna bli återbetalningsskyldig med ett belopp som är dubbelt så stort som vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift.
- Möjligheten att sätta ned återbetalningsbeloppet ska begränsas genom ett krav på särskilda skäl.
- Om den dömdes överklagande till en högre rätt förfaller på grund av att han eller hon uteblir från ett sammanträde ska återbetalningsskyldigheten omfatta hela kostnaden där, utan någon begränsning.

Fakultetsnämnden ser sin ståndpunkt i relation till vad som föreslås i promemorian som avhängig av *dels* hur (i bemärkelsen som vad) man bör betrakta, definiera, tilltalads återbetalningsskyldighet i brottmål, *dels* och sammanhängande skälen till eller målen med att man nu önskar skärpa denna återbetalningsskyldighet, *dels*, slutligen, huruvida sådana skäl eller mål faktiskt kan tänkas bli tillfredsställda genom de föreslagna förändringarna. Utifrån denna ståndpunkt följer att fakultetsnämnden, av skäl som utvecklas nedan,

- **avstyrker** förslaget avseende återbetalningsbeloppets fördubbling,
- **varken kan tillstyrka eller avstyrka** förslaget om att möjligheten till jämkning av detsamma begränsas genom krav på särskilda skäl och
- **tillstyrker** förslaget om att återbetalningsskyldighet, när ett överklagande förfaller i högre rätt på grund av att den dömda uteblir från ett sammanträde, ska omfatta hela kostnaden.

Skälen för fakultetsnämndens ståndpunkter

Som antytts i sammanfattningen ovan menar Fakultetsnämnden att de i promemorian lämnade förslagen behöver relateras till, konfronteras med, en rikare bakgrund än vad som erbjuds i här aktuell promemoria. Central i denna bakgrundsbild är de kraftigt repressiva, punitiva strömningar i samhälle och straffrättslagstiftning som blivit utmärkt tydliga och framträdande under senare decennier. Det har handlat om nykriminaliseringar,

Juridiska fakultetsnämnden

om olika slags höjningar av straff, om (både förslag rörande och genomförda) höjda skadestånd till brottsoffer, men även om sådant som en höjning av avgiften till brottsofferfonden. I ett lagförslag som det sist nämnda sades dock i stort sett inget alls om hur man *såg* på avgiften till brottsofferfonden (är den att se som ett *straff*, t ex?). Det som dock gick att läsa mellan raderna där, och som enligt fakultetsnämndens mening även går att läsa både i och mellan raderna i föreliggande promemoria, är att den punitiva, repressiva ambitionen åtminstone delvis, kanske till och med helt och uteslutande, är vad som har fått vägleda förslagen. Det kan alltså enligt fakultetsnämndens mening ifrågasättas om och i vilken utsträckning promemorians förslag bör få betraktas på detta sätt beskurna, som isolerade, utan att på ett tydligare sätt relateras till vissa större ”kartor”, med fördjupade diskussioner kring vilket slags figur återbetalningsskyldigheten ska anses vara i straff- och straffprocessrättsligt hänseende.

Det finns nog *dessutom*, enligt fakultetsnämndens mening, skäl för de farhågor som vissa remissinstanser luftat tidigare i detta lagstiftningsärende (se promemorian), på temat att de ökade *intäkter* som en reform som den föreslagna skulle generera i slutändan ändå inte skulle komma statskassan till livs som ett plus i kolumnerna, eftersom det hela skulle generera också rätt stora *kostnader*. Om det skulle visas att det inkomstbringande skälet för föreslagna förändringar faller (för att där förväntas uppstå lika mycket eller mer av kostnader), och att det enda som blir kvar är skäl relaterade till återbetalningsskyldigheten *qua* något slags klanderverktyg, parallellt med straff och andra sanktioner, så behöver enligt fakultetsnämndens mening ett annat slags diskussioner – på temat ”förtäckta straff” och så vidare – föras än de som annars räcker att föra. Mot denna bakgrund betraktar Fakultetsnämnden föreliggande förslag som övergripande problematiskt.

Med detta sagt går fakultetsnämnden över till att kommentera de konkreta förslagen närmare.

Vissa ytterligare synpunkter avseende återbetalningsbeloppets fördubbling
Vad då först gäller förslaget om fördubbling av återbetalningsbeloppet, genom en ändring av lydelsen i 31 kap. 1 § tredje stycket RB från att högst kunna bestämmas till ”vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälp enligt rättshjälpslagen” till ”ett belopp som är dubbelt så stort som vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift vid rättshjälp enligt rättshjälpslagen”, understryker fakultetsnämnden först att åsikterna som här ges gäller endast för det fall (1) att föreslagna höjningar *inte* behöver tänkas på som förtäckta straff och (2) det kan visas, bättre än vad som görs i promemorian, att föreslagen reform faktiskt, allt sammantaget, genererar en nettovinst av någon storlek. Eftersom fakultetsnämnden inte anser (1) och (2) uppfyllda är nämndens inställning till befintliga förslag i denna del den redan ovan angivna inställningen: fakultetsnämnden avstyrker förslaget.

Här ändå vissa synpunkter. Det ekonomiska underlaget för rättshjälp enligt 6 § Rättshjälpslagen, och således även för när nedsättning över huvud taget kan bli aktuellt, ligger sedan år 1996 alltså på 260 000 kr. Detta kan problematiseras, exempelvis i förhållande till att 260 000 kr, med hänsyn tagen till konsumentprisindex (SBC-statistik), skulle motsvara 397 647 kr i januari 2023, och en framtida utvidgning av den grupp av personer som skulle kunna omfattas av förslaget inte framstår som omöjlig.

Fakultetsnämnden noterar vidare att det i promemorian konstateras att återbetalningsregelns genomslag är beroende av att domstolarna har möjligheter att kontrollera den tilltalades uppgifter om aktuella inkomster. Hittills har domstolen varit hänvisad till vad den tilltalade själv uppger om sina ekonomiska förhållanden. Sedan den 1 januari 2023 har dock domstolarna fått tillgång till inkomstuppgifter från Skatteverkets beskattningsdatabas för att kunna beräkna och kontrollera bl.a. återbetalningsskyldighet i brottmål. En tilltalad kan alltså inte längre genom att uppge felaktig uppgift påverka bestämmandet av återbetalnings-skyldighetens storlek.

Då förslaget motiveras av en skärpning av kostnadsansvaret måste det emellertid påpekas och ifrågasättas att förslaget inte behandlar den problematik som, utöver felaktigt lämnade uppgifter, består i att de gäng-, livsstils- och yrkeskriminella som saknar taxerad inkomst inte kan åläggas återbetalningsskyldighet. Detta kan komma att upplevas stötande i förhållande till de rättvisehänsyn som man i promemorian menar ligger till grund för förslaget. Så blir fallet eftersom de som redan har en liten plånbok, t.ex. på grund av att de studerar, arbetar deltid, är arbetslösa, utförsäkrade osv. kommer att få betala det dubbla samtidigt som dömda utan taxerad inkomst fortsatt hamnar på (i princip) noll när återbetalningsskyldighet ska bestämmas.

Fakultetsnämnden kan varken tillstyrka eller avstyrka förslaget om att möjligheten till jämkning av återbetalningsbeloppet ska begränsas genom krav på särskilda skäl.

Vad gäller jämningsmöjligheten avseende återbetalningsbeloppet föreslås den alltså begränsas genom att det går från att det ”finns skäl” till att det ”finns särskilda skäl” med hänsyn till den tilltalades brottslighet eller hans eller hennes personliga och ekonomiska förhållanden. Fakultetsnämndens utgångspunkt här är att frågan om jämkning i någon bemärkelse kan tänkas på som fristående från behandlingen av frågan om återbetalningsskyldighetens storlek, dock att förslaget om en fördubblad återbetalningsskyldighet påverkar frågan om jämkning, då jämningsregeln i nuvarande form skulle kunna tillämpas i fler fall än tidigare.

Förslaget om att minska utrymmet för jämkning av återbetalningsbeloppet uppfattas av fakultetsnämnden som ett försök att säkerställa att en dubblerad återbetalningsskyldighet inte enbart leder till ökad tillämpning av jämningsregeln. Vidare kan följande konstateras. Kravet på särskilda skäl torde medföra att rätten uttryckligen motiverar anledningen till att en jämkning görs, något som tillsammans med möjligheten att kontrollera inkomstuppgifter skulle kunna förväntas bidra både till förutsebarhet och till att lika fall behandlas lika, förutsatt att uppgift om taxerad inkomst finns. Det är emellertid inte tydligt vad som kan utgöra särskilda skäl. Mot bakgrund av att de personer som åläggs en skärpt återbetalningsskyldighet rimligtvis redan har mycket svårt att gå runt ekonomiskt menar fakultetsnämnden att det behöver tydliggöras vad som kan och inte kan beaktas i frågan huruvida återbetalningsskyldigheten kan jämkas, om man inte menar att alla som träffas av den skärpta återbetalningsskyldigheten ska bli föremål för jämkning.

Fakultetsnämnden tillstyrker förslaget om att återbetalningsskyldighet, när ett överklagande förfaller i högre rätt på grund av att den dömda uteblir från ett sammanträde, ska omfatta hela kostnaden.

Fakultetsnämnden berör slutligen promemorians förslag att det i 31 kap. 10 § RB ska införas en regel om att bestämmelserna om begränsning av återbetalningsskyldighet (1 § tredje stycket) inte ska gälla för kostnader i den högre rätten, om den tilltalades överklagande dit förfaller på grund av att han eller hon uteblir från en huvudförhandling eller inte följer ett föreläggande att infinna sig personligen. Detta förslag förefaller enligt fakultetsnämnden som godtagbart, särskilt i förhållande till att det är något som den dömda själv s.a.s. begärt, och därför något som till sin natur alltså skiljer sig från övriga förslag om höjda avgifter oberoende av den dömdes eget agerande i rättsprocessen.

Avslutnings- och sammanfattningsvis vill fakultetsnämnden igen inskräpa att det finns tungt vägande skäl att sätta förslag av de slag som här presenterats i en större kontext där rättvisa, rättssäkerhet och samhällets reaktioner mot brott som helhet utreds och diskuteras.

Remissvaret har på fakultetsnämndens uppdrag beslutats av dekanus, professor Jessika van der Sluijs. Yttrandet har beretts av professor i straffrätt, Claes Lernestedt och doktorand i processrätt, Johanna Karlervik. Föredragande har varit Sandra Persson. Yttrandet har expedierats av Juridiska fakultetskansliet.

Jessika van der Sluijs

Sandra Persson